

Εισαγωγή στην Αρχαία Ελληνική Ιστορία (55AY2)

Διδάσκων: A. Farrington (email: eduserv@otenet.gr)

Ενότητα 4: Ιστορική Επισκόπηση, 478 – 404 π.Χ.

1. 478 – 460 π.Χ.

Η πολιτική κατάσταση κατά το τέλος των Μηδικών Πολέμων.

Μετά τις νίκες των Ελλήνων στη μάχη της Σαλαμίνας (480 π.Χ.) υπό την ηγεσία του Θεμιστοκλή, στη Μάχη των Πλαταιών (479), με τον Σπαρτιάτη Πausανία ως στρατηγό των χερσαίων δυνάμεων των Ελλήνων, αλλά και στη μάχη της Μυκάλης το 479 π.Χ., κατά την οποία καταστρέφεται ο στόλος των Περσών στην Ιωνία, η Σπάρτη και η Αθήνα απολαύει της ακμής της δόξας και του κύρους τους. Παρόμοιου κύρους σε προσωπικό επιπέδο απολαμβάνουν οι δύο ηγέτες που ήταν οι βασικοί συντελεστές των δύο νικών, ο Πausανίας και ο Θεμιστοκλής. Στην Αθήνα, η πολιτική του δεύτερου αποσκοπεί στην θεμελίωση της ηγεμονίας της Αθήνας ως ναυτικής δύναμης. Παρά τις φαινομενικά καλές σχέσεις μεταξύ των δύο συμμάχων, οι Αθηναίοι, και ιδιαίτερα ο Θεμιστοκλής, είχαν ακόμη επιφυλάξεις σχετικά με τις πιθανές μελλοντικές προθέσεις των Σπαρτιατών. Η Σπάρτη ακόμη θεωρείται η κύρια ηγετική δύναμη της Ελλάδος και μάλιστα μόνο πριν από περίπου είκοσι χρόνια επενέβησε στην πολιτική ζωή της Αθήνας, το 508 – 507 π.Χ., εισβάλλοντας στην πόλη την ίδια. Επίσης, οι Πέρσες, παρόλο που είχαν εκδιωχθεί από την Ελλάδα, εξακολουθούσαν να αποτελούν σοβαρή απειλή, εφόσον βρίσκονταν ακόμη στο χώρο του Αιγαίου, αλλά και στην Θράκη. Ως αντίδραση σε αυτή την κατάσταση, ο Θεμιστοκλής προώθησε την κατασκευή των τειχών της Αθήνας, καθώς προσέφερε πολιτική υπεράσπιση προς τις πόλεις της Θεσσαλίας που είχαν υποστηρίξει τους Μήδους κατά τους πολέμους και τώρα δέχονταν επιθέσεις από τους Σπαρτιάτες.

Η ίδρυση της Συμμαχίας της Δήλου

Εν τω μεταξύ ο Πausανίας προωθεί τον πόλεμο (478 π.Χ.) κατά των Περσών στην Κύπρο και στη συνέχεια στο Βυζάντιο, αλλά η περίεργη και ενοχλητική συμπεριφορά του αποξενώνει τους άλλους Έλληνες, με αποτέλεσμα να εκδιωχθεί από το Βύζαντιο από τον Κίμωνα. Το 477 π.Χ. ιδρύεται υπό την καθοδήγηση του Αριστείδα, που είναι και αυτός Αθηναίος, η Συμμαχία της Δήλου, με σκοπό την διεξαγωγή πολέμου κατά των Περσών.

Ο Αριστείδης πέθανε πιθανώς κατά τη δεκαετία του 460. Ήταν κυρίως ο Κίμων ο πολιτικός που επωφελήθηκε το περισσότερο από την τρέχουσα κατάσταση, μετά την εξαφάνιση από την πολιτική σκηνή του του Πausanία, του Θεμιστοκλή (472- 1 π.Χ), αλλά και του Αριστείδα κατά την περίοδο 478 – 470 π.Χ., με αποτέλεσμα να ο ίδιος αποτελέσει την πιο σημαντική πολιτική προσωπικότητα της Αθήνας μέχρι το 463 π.Χ. Κατά αυτή την περίοδο, προωθεί τον πόλεμο κατά των Περσών. Σφαίρα των επιχειρήσεων του αποτελούσε το Αιγαίο, αλλά και η ανατολική Μεσόγειο, θέτοντας κατά αυτό τον τρόπο τα θεμέλια της αθηναϊκής θαλασσοκρατικής κυριαρχίας, που τελικά αποκτά μεγάλες διαστάσεις μετά το κρίσιμη σημασίας χρονικό σημείο 447 - 446 π.Χ. Από την άλλη, όμως, οι πράξεις του Αθηναίου στρατηγού δεν ενέπνεε ανησυχία στους Σπαρτιάτες, δεδομένου ότι διεξάγονταν σε μέρη που ήταν μακριά από την Ελλάδα και επομένως δεν έδειχναν καμία επεκτατική προθέση κατά των Πελοποννησίων.

Η δραστηριότητες του Κίμωνα, 470 – 464 π.Χ.

Το 468 π.Χ., ο Κίμων κατά την διάρκεια μιας εκστρατείας στην νότια Μικρά Ασία καταστρέφει τον στόλο, αλλά και το στρατό των Περσών στον πόταμο Ευρυμέδοντα στη νότια παραλία της σημερινής Τουρκίας. Το 466 π.Χ., απελαύνει τους Πέρσες από την Θρακική Χερσόνησο. Οι δραστηριότητες των Αθηναίων όμως προκαλούν αντιδράσεις εκ μέρους των συμμάχων τους, εκ των οποίων η πρώτη υπήρξε η αποστασία της Νάξου το 469 π.Χ. και η δεύτερη (από αυτές τουλάχιστον στις οποίες υπάρχουν αναφορές στις αρχαίες πηγές) η φυγή από την Συμμαχία της Δήλου από τους Θασιώτες (το 465 π.Χ.).

Ο σεισμός, ή πιο πιθανά η σειρά σεισμών, στην Λακωνία κατά το 464 π.Χ. σήμαινε το τέλος της πολιτικής κυριαρχίας του Κίμωνα στην πολιτική σκηνή της Αθήνας. Αιώνιο πρόβλημα και απειλή για τους Σπαρτιάτες προέβαλλαν οι Είλωτες, ο υποδουλούμενος πληθυσμός της Πελοποννήσου, οι οποίοι ήταν – απ'ό,τι φαίνεται – έτοιμοι να επαναστατήσουν κατά των Σπαρτιατών ανά πάσα στιγμή. Δεν εκπλήττει το γεγονός, τότε, ότι ο σεισμός στην Μεσσηνία προκάλεσε σοβαρές εξεργήσεις από τους Είλωτες. Ένας στρατός υπό την ηγεσία του Κίμωνα στάλθηκε από την Αθήνα για να παρέχει βοήθεια στους Σπαρτιάτες, αλλά οι τελευταίοι απέρριψαν την υποστήριξη των Αθηναίων, πράγμα που φυσικά έβλαψε σοβαρά το πολιτικό κύρος του Κίμωνα, καθώς και ταυτόχρονα η πολιτική ατμόσφαιρα της Αθήνας άρχισε να παρουσιάζει ένα αισθητά πιο δυνατό αντιλακωνισμό, που συνέπεσε με την εμφάνιση και άνοδο του Περικλή στην

πολιτική σκηνή. Έκφανση και συνέπεια αυτής της αντιλακωνικής στάσης ήταν η σύναψη συμμαχιών μεταξύ της Αθήνας και των πόλεων της Θεσσαλίας, και του Άργους.

Η άνοδος του Περικλή

Ο πολιτικός συνεργάτης του Περικλή, που ήταν ακόμη νέος, ήταν ο Εφιάλτης, ο οποίος απέλυσε επίθεση κατά του Άρειου Πάγου (463 – 461), ο οποίος συμβόλιζε το κύρος και την εξουσία της αθηναϊκής αριστοκρατίας. Ο Κίμων στάθηκε εναντίο στις μεταρρυθμίσεις που θα επιβάλλονταν από τον Εφιάλτη και τον Περικλή στον Άρειο Πάγο, με αποτέλεσμα ο πρώτος να υποστεί οστρακισμό (461 π.Χ.). Σύμφωνα με αυτή τη διαδικασία όποιος οστρακιζόταν υποχρεωνόταν να φύγει από την Αθήνα για ένα χρονικό διάστημα δέκα χρόνων, χωρίς, όμως, την απώλεια των πολιτικών του δικαιωμάτων. Ο Κίμων υποτίθεται πως πέθανε περίπου το 450 π.Χ., πιθανά στην Κύπρο.

Ο Κίμων αποτελούσε κύριο παράγοντα στην τήρηση των καλών σχέσεων της Αθήνας με τη Σπάρτη, εφόσον, όπως έχει προειπωθεί, παρόλο που δημιούργησε τα θεμέλια της αθηναϊκής δια θαλάσσης κυριαρχίας, οι δραστηριότητες του, που αναπτύσσονταν μακριά από την Ελλάδα, δεν φόβιζαν στους Σπαρτιάτες, οι οποίοι θεωρούσαν τους Είλωτες τους κύριους τους εχθρούς. Ταυτόχρονα, ο Κίμων επέτρεπε στους πόλεις της Συμμαχίας της Δήλου να πληρώνουν φόρο, και να μην προσφέρουν καρράβια. Αυτή η πολιτική σήμαινε πως οι Αθηναίοι όλο και περισσότερο επωμίζονταν την άμυνα κατά των Περσών και αύξαναν τις ναυτικές δυνάμεις και πηγές πλούτου τους.

2. Ο Περικλής και η Αθήνα

Η αντιλακωνική πολιτική ατμόσφαιρα στην Αθήνα κατά την άνοδο του Περικλή

Ο Περικλής γεννήθηκε από τους Αλκμαιωνίδες, μια βαθιά αριστοκρατική οικογένεια, κατά το 490 π.Χ. Ανήκε επομένως στα ανώτατα στρώματα της αθηναϊκής κοινωνίας και ως νέος συνανστρεφόταν τις κύριες πνευματικές προσωπικότητες της εποχής, ιδιαίτερα ορισμένους από τους Σοφιστές, όπως ο Πρωταγόρας. Κάνει την εισοδό του στην πολιτική ζωή κατά το 470 – 465 π.Χ. Μετά την δολοφονία του Εφιάλτη, δεδομένου ότι δεν υπήρχε στη Αθήνα πλέον εκείνη την εποχή κανένα δυνατό πολιτικό πρόσωπο (με το οστρακισμό του Θεμιστοκλή, το θάνατο του Αριστεΐδη και την απουσία του Κίμωνα. Βλ. παραπάνω), ο Περικλής γίνεται η κύρια πολιτική προσωπικότητα. Η αυξανόμενη αυτοπεποίθηση του

δήμου και η επίσης διάχυτη, αλλά αναστέλλουσα και καταφαινόμενη αντιαριστικρατική στάση του συνέβαλε στη εξάπλωση μιας αντιλακωνικής πολιτικής ατμόσφαιρας.

‘Ο Πρώτος Πελοποννησιακός Πόλεμος’ (460 – 446 π.Χ.)

Το 460 π.Χ., αποστάστησαν τα Μέγαρα από τους Πελοποννήσιους και προσχώρησαν προς τους Αθηναίους. Τα Μέγαρα έλεγχουν την πρόσβαση δια ξηράς, αλλά και δια θαλάσσης στην Πελοπόννησο, καθώς και μέσω Παγών, που βρίσκονται στην ανατολική άκρη του Κορινθιακού κόλπου. Η αποστασία τους προκάλεσε βαθύτατο φόβο στους Κορινθίους και αποτέλεσε το έναυσμα μιας περιόδου διάρκειας 15 χρονών, που χαρακτηρίζεται από ψυχρό, αλλά ορισμένες φορές ‘ζεστό’ πόλεμο μεταξύ της Αθήνας και των Πελοποννησίων και προωθείται κυρίως από το φόβο που αισθάνονταν οι Κορίνθιοι κατά των Αθηναίων. Ταυτόχρονα οι Αθηναίοι συνεχίζουν να διεξάγουν τις δραστηριότητες τους στην Ανατολική Μεσόγειο, με μια εκστρατεία στην Αίγυπτο το 464 π.Χ., όπου έχουν επαναστατήσει οι Αιγύπτιοι κατά των Περσών και έχουν ζητήσει την υποστήριξη των Αθηναίων, οι οποίοι, όμως, υφίστανται ήττα στην Αίγυπτο το 454 π.Χ.

Η γεωπολιτική κατάσταση στην Ελλάδα μετά το 460 π.Χ., κατά τη περίοδο 460 – 447 π.Χ. οδηγούν τόσο τους Αθηναίους όσο και τις δυνάμεις της Πελοποννήσου σε επιχειρήσεις στην κεντρική Ελλάδα, όπου οι Αθηναίοι προσπαθούν να δημιουργήσουν μια σφαίρα επιρροής και κυριαρχίας, προκαλώντας κατά αυτό τον τρόπο τις αντιδράσεις των Πελοποννησίων. Χαρακτηρίζεται επίσης αυτή η περίοδος από επιχειρήσεις στην Πελοπόννησο, και πιο συγκεκριμένα στην ζώνη γύρω από την Κόρινθο.

Στη Φωκίδα, τη Δωρίδα και την Βοιωτία οι Αθηναίοι διαξάγουν επιχειρήσεις, στις οποίες απαντάνε οι Σπαρτιάτες με τις δικές τους εκστρατείες στη Δωρίδα. Το 457 π.Χ., οι Σπαρτιάτες ηττούνται από τους Αθηναίους στην Τανάγρα και στα Οινόφυτα, γεγονός που σημαίνει την αρχή της αθηναϊκής κυριαρχίας της Βοιωτίας που θα διαρκέσει 15 χρόνια.

Ταυτόχρονα από το 459 π.Χ., με την άλωση των Αλιέων της ΝΔ Αργολίδας, οι Αθηναίοι αρχίζουν την άσκηση πιέσεων στην Κόρινθο. Το 459 η Αίγινα, εχθρός της Αθήνας, κατακτάται από τους Αθηναίους, καθώς και το 457 – 456 διεξάγεται ο ‘περίπλους’ του Αθηναίου Τολμίδα γύρω από την Πελοπόννησο. Το 454 π.Χ., ο Περικλής εκτελεί εκστρατείες στη Σικυώνα, που βρίσκεται δίπλα στην Κόρινθο, και στην Αχαρνανία, περιοχή που έλεγχει την πρόσβαση της Κορίνθου προς της δύση, με σαφή σκοπό την

δημιουργία προβλημάτων για την Κόρινθο. Το ίδιο χρόνο, εγκαθίσταται στην Ναύπακτο υπό τη αιγίδα των Αθηναίων μια ομάδα Ειλώτων που είχαν δραπατεύσει από την Πελοπόννησο, άλλη μια κίνηση που απειλεί τις ναυτικές σχέσεις της Κορίνθου με την δύση, όπου διαθέτει συμμάχους και πηγές πλούτου.

Το τέλος της αθηναϊκής κυριαρχίας στην κεντρική Ελλάδα και η στροφή προς τη θάλασσα

Σχετικά ξαφνικό και αναπάντεχο τέλος τίθεται στην αθηναϊκή κυριαρχία στην Βοιωτία το 447 π.Χ., με την ήττα των Αθηναίων στην Κορώνεια και την ακόλουθη αποστασία των πόλεων της Βοιωτίας και στη συνέχεια της Εύβοιας (447 – 446 π.Χ.) από την Αθήνα. Το 447 π.Χ. οι Σπαρτιάτες απειλούν την Αθήνα, εισβάλλοντας στην Αττική μέχρι την Ελευσίνα, από όπου υποχωρούν τελικά.

Αποτέλεσμα αυτής της κατάρρευσης της αθηναϊκής δια ξηρας κυριαρχίας υπήρξαν οι 'Τριαντακοντουεΐς Σπονδαί' (446 – 445 π.Χ.), μια συνθήκη, δηλαδή, μεταξύ των Αθηναίων και των Πελοποννησίων που εξασφάλισε ειρήνη, υποτίθεται, για τα επόμενα τριάντα χρόνια. Αποκλεισμένοι τώρα από την ξηρά, οι Αθηναίοι στρέφονται οριστικά στην θάλασσα.

'Το οικοδομικό πρόγραμμα του Περικλή'

Στην περίοδο περίπου από το 447 π.Χ. μέχρι το 437 π.Χ., χρονολογείται μια ομάδα κτηρίων που κατασκευάστηκαν στην Αθήνα και συνδυάζονται από μεταγενέστερους συγγραφείς με το όνομα του Περικλή. Αυτή η ομάδα αποτελείται από τον Παρθεώνα (447 – 438 π.Χ.), μαζί με το χρυσανελφαντινό άγαλμα της Αθηνάς από το Φειδία, τα Προπύλαια (438/7 – 433/2 π.Χ.) το Ωδείο (447 – 442 π.Χ.), το μεσαίο 'Μακρύ Τείχος', και το Τελεστήριον της Ελευσίνας, όπου διεξάγονταν τα Μυστήρια. Αυτή η οικοδομική δραστηριότητα έχει ως αφορμή την μεταφορά του ταμείου της Συμμαχίας της Δήλο από τη Δήλο προς την Αθήνα και η απόφαση του *δήμου* της Αθήνας, υπό την παρότρυνση του Περικλή, να χρησιμοποιηθούν τα κονδύλια της Συμμαχίας για την κατασκευή αυτής της σειράς κτηρίων.

3. Η Αθηναϊκή Θαλασσοκρατία

Η Ειρήνη του Καλλία (447 π.Χ.), στην οποία κατά περίεργο τρόπο ο Θουκυδίδης δεν αναφέρεται, θέτει επίσημο τέλος στους Μηδικούς Πολέμους, αλλά όχι στη συμβολή του φόρου από τις πόλεις της Συμμαχίας της Δήλου. Το 447 – 446 π.Χ. οι Αθηναίοι αχσολούνται με την αναχαίτηση διάφορων επαναστάσεων από τους συμμάχους που χαρακτηρίζουν την περίοδο από το τέλος της αθηναϊκής δια ξηράς κυριαρχίας. Αυτές οι ταραχές ξέσπασαν και καταπνίχθηκε στην Ερέτρια, στην Χαλκίδα, στην Εστιαία και, έξω από στην Εύβοια, στην Σάμο, όπου κατηγορούνται ο Περικλής και οι άλλοι Αθηναίοι από μεταγενέστερους συγγραφείς για κτηνωδίες κατά των κατοίκων.

Οι επιβολή της αθηναϊκής κυριαρχίας στην θαλασσοκρατία της εκτελείται μέσω της ίδρυσης αποικιών και κληρουχιών, μια πολιτική που προωθείται από τον Περικλή, αλλά και μέσω της επιβολής διάφορων συνθηκών. Ιδρύθηκαν κληρουχία στο Αιγαίο, στην Άνδρο (250 πολίτες), αλλά και στην Νάξο (500 πολίτες), καθώς και στη Βρέα της Θράκης, αλλά και στην Αφμίπολη (436 π.Χ.) της Θράκης, ιδρύονται αποικίες, στην τελευταία μετά πολλές προσπάθειες. Επίσης, οι επεκτατικές δραστηριότητες των Αθηναίων καλύπτουν και τον Εύξεινο, όπου ο Περικλής εφάρμοζε τον αποικισμό ως πολιτική. Στη δύση του ελληνικού κόσμου μόνο μια αθηναϊκή αποικία ιδρύεται, δηλαδή οι Θούριοι της Νότιας Ιταλίας, το 444 π.Χ., καθώς και ανανεώνονται ή συνάπτονται εκ νέου συμμαχίες με το Ρήγιο της νότιας Ιταλίας, αλλά και με τους Λεοντίους (433 π.Χ.).

4. Ο Πελοποννησιακός Πόλεμος

Ο Θουκυδίδης προσφέρει δυο εξηγήσεις, την καθμία ελαφρώς διαφορετική από την άλλη, σχετικά με το ξέσπασμα του Πελοποννησιακού Πολέμου. Σύμφωνα με τη μία, κύριο αίτιο υπήρξε ο φόβος εκ μέρους των Κορινθίων προς τους Αθηναίους, ενώ κατά την άλλη, κύριος λόγος για το πόλεμος ήταν ο φόβος που αισθάνονταν όλοι οι Πελοποννήσιοι μπροστά από τις αυξανόμενες επεκτατικές δραστηριότητες των Αθηναίων. Αυτές οι διαφορετικές ερμηνείες υποδηλώνουν ενδεχομένως την ατέλεια του έργου του Θουκυδίδη, ο οποίος προφανώς πέθανε πριν να μπορέσει να διορθώσει πλήρως το κείμενό του.

Ο 'Αρχιδάμειος Πόλεμος'

Το πρώτο μέρος του πολέμου, ο λεγόμενος 'Αρχιδάμειος Πόλεμος', κατά την διάρκεια του οποίου αναπτύσσονται επιχειρήσεις κυρίως στην Πελοπόννησο και στην Στέρεα

Ελλάδα, διεξάγεται από την πλευρά των Πελοποννησίων κατά τον παραδοσιακό τρόπο οπλιτικής μάχης. Κάθε χρόνο εισβάλλουν οι Σπαρτιατικές δυνάμεις στην Αττική, λεηλατώντας τα κτήματα του αγροτικού πληθυσμού. Παρακολουθώντας τις προτάσεις του Περικλή, όμως, ο πληθυσμός της Αττικής μαζεύεται στο *άστυ* και μένει εντός των τειχών της Αθήνας, παρά τα προβλήματα που προκαλούνται από την συγκέντρωση ενός τόσο μεγάλου πληθυσμού σε περιορισμένο χώρο. Ταυτόχρονα προμηθεύονται σιτηρά από το Εύξεινο Πόντο. Οι Αθηναίοι απαντούσαν στις λεηλασίες των Σπαρτιατών με τον *περίπλου* γύρω από την Πελοπόννησο, με σκοπό να δημιουργήσουν προβλήματα για τους Σπαρτιάτες μέσω των Ειλωντών.

Τέλος τίθεται στο πρώτο μέρος του πολέμου με την σύναψη της *Νικείου Ειρήνης*, που διαρκεί από το 421 μέχρι το 413. Σύμφωνα με την Ειρήνη, επιστρέφονται οι κτήσεις των δύο πλευρών, με αποτέλεσμα να γυρίσουν τα πράγματα στην κατάσταση που υπήρχε πριν το ξέσπασμα του πολέμου, γεγονός που βέβαια θεωρούνταν ήττα για τους Σπαρτιάτες και απογοήτευση για του συμμάχους τους.

Κατά την διάρκεια αυτής της περιόδου, ένα επεισόδιο έλαβε χώρα που καθαυτό δεν είχε μεγάλη στρατιωτική σημασία, αλλά παρουσιάζεται αναλυτικά από το Θουκυδίδη ως χαρακτηριστική ένδειξη της αλαζονείας της Αθήνας. Το 416 π.Χ., οι Αθηναίοι – σύμφωνα με το Θουκυδίδη – κατάλαβαν την δήθεν ουδέτερη Μήλο, χωρίς κανένα λόγο ή δικαιολογία, γεγονός που παρουσιάζει ο ιστορικός ως ακραίο παράδειγμα της άσκησης γυμνής δύναμης από τους Αθηναίους.

Η Εκστρατεία στην Σικελία

Το 415 π.Χ., οι Αθηναίοι αποφασίζουν να εισβάλουν στην Σικελία, απόφαση που προβάλλεται από το Θουκυδίδη ως άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα της επιπολαιότητας και έλλειψης πολιτικής ευθύνης της αθηναϊκής δημοκρατίας. Αν εξαιρέσουμε ως αίτιο τον καθαρώς επεκτατισμό, δεν είναι σαφές το κίνητρο για την επιχείριση. Ανάμεσα στους σκοπούς που αναφέρει ο ιστορικός ήταν η πιθανή κατάκτηση της Καρχηδόνας. Απέβη απόλυτη ήττα, όμως, για την Αθήνα, με την πλήρη καταστροφή των ενόπλων δυνάμεων της.

Ο Αλκιβιάδης εκλέκτηκε ένας από τους τρεις στρατηγούς για την εκστρατεία. Τις παραμονές της αναχώρησης του στόλου, όμως, συνέβη ένα θρησκευτικό σκάνδαλο,

κατά το οποίο άγνωστοι (οι 'Ερμοκοπίδαι') κατάστρεψαν τις στήλες με κεφάλι του Ερμή που βρίσκονταν στους δρόμους της Αθήνας. Τέτοιο γεγονός θεωρήθηκε οξύτατη προσβολή στους θεούς και ακραίως επικίνδυνο εν όψει της επικείμενης εκστρατείας. Η εμπλοκή του Αλκιβιάδη στη υπόθεση θεωρούνταν πιθανή και συνεπώς ο στρατηγός αναγκάστηκε να φύγει, εγκαταλείποντας την εκστρατεία και ζητώντας άσυλο από τους Σπαρτιάτες και στη συνέχεια από τους Πέρσες

Η παταγώδης καταστροφή στην Σικελία, σύμφωνα με τον Θουκυδίδη, οδήγησε σε εξεργήσεις κατά των Αθηναίων από πόλεις στο ανατολικό Αιγαίο, που όμως δεν ήταν τόσο σοβαρές όσο μάλλον ο ιστορικός τις παρουσιάζει.

Από το 413 μέχρι το τέλος του Πελοποννησιακού Πολέμου (404 π.Χ.)

Κατά αυτό το δεύτερο μέρος του πολέμου, οι Σπαρτιάτες, έχοντας καταλάβει την σημασία του ναυτικού πολέμου, αποκτούν το δικό τους στόλο, με την χρηματική υποστήριξη των Περσών, και, ως αποτέλεσμα, το επίκεντρο του πολέμου μεταφέρεται ανατολικά, στο Αιγαίο και στη παραλιακή Μικρά Ασία.

Άλλο αποτέλεσμα της ήττας στη Σικελία αποτελούσα η πολιτική αστάθεια στην Αθήνα και η επιβολή ενός ολιγαρχικού καθεστώτος κατά την περίοδο 413 – 410 π.Χ. 10 πρόβουλοι είχαν την επίβλεψη της πολιτικής ζωής. Η εκκλησία του δήμου καταργείται, όπως και ο μισθός όσων εκτελούν αξιώματα (αρχάς). Ο αριθμός αυτών που κατείχαν πολιτικά δικαιώματα περιορίζεται σε 5.000, δημιουργώντας έτσι 'την καλύτερη πολιτεία', σύμφωνα με τον Θουκυδίδη.

Το ολιγαρχικό καθεστώς στην Αθήνα αντιμετωπίζει ο στόλος των Αθηναίων, που βρίσκεται στο ανατολικό Αιγαίο σε αυτή τη στιγμή, με δυσπιστία και αντίσταση. Ο στόλος επανδρώνεται από τα κατώτερα, πιο φτωχα στρώματα της Αθηναϊκής κοινωνίας, με αποτέλεσμα να ευνοεί τη δημοκρατία. Αναπτύσσεται απειλή εμφύλιου πολέμου, η οποία αποτρέπεται από τον Αλκιβιάδη. Στη συνέχεια η ολιγαρχία πέφτει και ο Αλκιβιάδης επιστρέφει στην Αθήνα σε πανηγυρική ατμόσφαιρα.

Τα χρόνια 410 – 404 σηματοδοτούνται από την έντονη και πολύ αποτελεσματική στρατιωτική δραστηριότητα του Σπαρτιάτη στρατηγού, του Λυσάνδρου. Νικά τους

Αθηναίους σε μάχη κοντά στο Νότιο της Ιωνίας, πράγμα που σημαίνει το οριστικό τέλος για τον Αλκιβιάδη, ο οποίος θεωρείται υπεύθυνος για την ήττα και εξορίζεται.

Την τελική ήττα υφίσταται ο Αθηναϊκός στόλος το 404 στους Αιγός Ποτάμους της Μικράς Ασίας, όπου, πάλι λόγω της στρατιωτικής ικανότητας του Λυσάνδρου, συν την αμέλεια που δείχνουν οι Αθηναίοι, ο στόλος των Αθηναίων καταστρέφεται πλήρως.